

สภาพและลักษณะของศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระ
The Condition and The Physical Characteristics of Public Rest-Houses
(Salaklanghon) in the Sathingphra Peninsula

กาญจน์ เพียรเจริญ*

สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์

*Corresponding author, email: ajkarn@hotmail.com

Received: Feb 01, 2022, Accepted: Jul 11, 2022, Published: Aug 30, 2022

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและลักษณะทางกายภาพของศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระ โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ สังเกต และถ่ายภาพประกอบจากศาลากลางหนที่พบเห็นในช่วงปี พ.ศ. 2559-2563 จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์ เรียบเรียง และนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ ศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระที่พบในปัจจุบันมีจำนวน 157 หลัง เป็นศาลากลางหนที่มีสภาพสมบูรณ์ 122 หลัง และสภาพทรุดโทรม 35 หลัง ลักษณะของตัวศาลามีส่วนประกอบหลักเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงฐานของศาลา ช่วงกลางของศาลา และช่วงบนของศาลา ขนาดของศาลาหากพิจารณาจากจำนวนเสาพบว่า ศาลาที่มีขนาดเล็กที่สุดมี 4 เสา ขนาดที่พบได้โดยทั่วไปมี 9-12 เสา และขนาดใหญ่ที่สุดมี 30 เสา ลักษณะของศาลากลางหนส่วนใหญ่เป็นอาคารปล่อยโล่งโล่ง ยกพื้นมีใต้ถุนเตี้ย พื้นศาลามีการยกระดับเป็น 2 หรือ 3 ระดับ โดยอาจมีผนังกันเป็นบางส่วน ส่วนหลังคามีทั้งทรงจั่วและปั้นหยา วัสดุหลังคามีทั้งกระเบื้องดินเผา กระเบื้องซีเมนต์ และสังกะสี ใช้วัสดุโครงสร้างเป็นไม้ โดยศาลากลางหนที่มีโครงสร้างเป็นไม้นิยมใช้ไม้จากต้นตาลซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ไม้หนวด” วิธีการก่อสร้างศาลากลางหนมีความแตกต่างกันไป บางหลังมีการเข้าไม้โดยใช้ตะปูหรือนอตสกรูเป็นตัวยึดโครงสร้างส่วนต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน แต่บางหลังใช้วิธีการเข้าไม้โดยการบากไม้หรือเจาะไม้แล้วใส่สลักหรือเดือยที่ทำด้วยไม้แทนตะปูหรือนอตสกรู

คำสำคัญ: ศาลากลางหน, คาบสมุทรสทิงพระ, ลักษณะทางกายภาพ

Abstract

The objective of this research was to investigate the condition and the physical characteristics of public rest-houses (Salaklanghon) in the Sathingphra peninsula. Field data were collected by using interviews, observations, and taking photos of public rest-houses seen during 2016-2020. The data were analyzed, compiled, and presented in a descriptive analysis form. The results of the study can be summarized as follows: There are currently 157 public rest-houses (Salaklanghon) in the Sathingphra peninsula. 122 of them are in good condition and 35 are in disrepair. The characteristics of public rest-houses are divided into 3 main components: the base, the middle, and the upper parts. The sizes of the public rest-houses considered by the number of pillars were found that the smallest public rest-houses have 4 pillars, the most common size has 9-12 pillars and the largest has 30 pillars. The characteristics of the public rest-houses are mostly an open hall building, raised floor with a low basement. The floor of the public rest-houses may be elevated to two or three levels with partial walls. As for the roof, there are both gable and hipped shapes. Roofing materials include clay, cement, and zinc tiles. The public rest-houses have a wooden structure that uses wood from palm trees, which the villagers call it "Mai Node". The logging methods of the public rest-houses are different. Some houses use nails or screws in wood jointing, while others use notching or drilling wood and inserting wooden latches or dowels instead.

Keywords: Public rest-houses, Sathingphra peninsula, Physical Characteristics

1. บทนำ

ศาลาที่สร้างขึ้นตามริมทางเพื่อสาธารณประโยชน์ในภูมิภาคต่าง ๆ โดยทั่วไปจะเรียกว่า “ศาลา” หรือ “ศาลาที่พักริมทาง” แต่อาจมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค เช่น ภาคอีสานส่วนใหญ่จะเรียกว่า “ศาลากลางบ้าน” หรือ “ศาลากลางย่าน” ภาคใต้ส่วนใหญ่จะเรียกว่า “หลา” หรือ “ศาลากลางหน”

ศาลากลางหนในภาคใต้ปรากฏให้เห็นตามเส้นทางคมนาคมทั่วไปในทุกจังหวัด การสร้างศาลาดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องด้วยอุปนิสัยที่ชอบช่วยเหลือซึ่งกันและกันของชาวใต้เป็นสำคัญ ดังที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์ (2540, 65-66) กล่าวไว้สรุปว่า ชาวบ้านภาคใต้มีอุปนิสัยในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันมาอย่างช้านาน รวมทั้งนิสัยชอบไปมาหาสู่ ชอบพบปะพูดคุย

กันนาน ๆ ระหว่างคนรุ่นราวคราวเดียวกัน ทำให้หน้าบ้านของชาวใต้มักจะมีเพิงพักหรือหน้าหรือระหว่างเส้นทางก็จะมีศาลากลางหนเอาไว้เป็นที่พักของคนเดินทางและยังเป็นที่นั่งสนทนากันด้วยการสร้างศาลากลางหนขึ้นมาก็ด้วยความมีน้ำใจของชาวบ้าน และทำให้เกิดความผูกพันภายในชุมชนขึ้นอย่างแน่นแฟ้น

ศาลากลางหนนอกจากจะใช้เป็นที่พักของผู้เดินทางแล้วยังใช้ประโยชน์อื่น ๆ ด้วย ดังที่ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2529, 3407) ได้กล่าวถึงการใช้ประโยชน์จากศาลากลางหนว่า ศาลากลางหนในภาคใต้นั้นมีการใช้ประโยชน์ที่หลากหลาย นอกจากจะใช้เป็นที่พักผ่อนของคนเดินทางแล้วยังใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมบางอย่างของชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ และศาลากลางหนยังมีลักษณะที่แตกต่างกันทั้งทางด้านเทคนิควิธีการก่อสร้าง วัสดุที่ใช้ ขนาดและรูปแบบ อันสะท้อนให้เห็นถึงคตินิย

ความเชื่อ ภูมิปัญญาชาวบ้าน และประเพณีที่เป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนนั้น ๆ

คาบสมุทรสทิงพระเป็นแหล่งโบราณคดีและประวัติศาสตร์ที่สำคัญในภาคใต้ บริเวณนี้มีผู้คนเข้ามารวมกลุ่มเป็นชุมชนต่าง ๆ มาตั้งแต่สมัยเริ่มประวัติศาสตร์ของภาคใต้ ดังที่ธราพงศ์ ศรีสุชาติ (2529, 3656-3663) ได้กล่าวถึงดินแดนแห่งนี้สรุปได้ว่า คาบสมุทรสทิงพระเป็นแหล่งชุมชนโบราณสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ของภาคใต้ ที่บริเวณนี้มีการขุดพบหลักฐานต่าง ๆ มากมายในหลายพื้นที่แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนและการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนกันทั้งทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี และการค้าขาย ตลอดจนการติดต่อสัมพันธ์กับชาวต่างชาติ โดยมีการติดต่อทั้งทางบกและทางน้ำ โดยทางน้ำจะใช้เส้นทางคมนาคมภายในและเชื่อมต่อทะเลอ่าวไทยกับทะเลสาบสงขลา ทำให้ชุมชนบนคาบสมุทรสทิงพระเติบโตขึ้นจนเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในสมัยนั้น โดยกรมศิลปากร (2522, 5) ได้กล่าวถึงที่ตั้งและอาณาเขตของคาบสมุทรสทิงพระ สรุปได้ว่ามีความยาว 68 กิโลเมตร เริ่มตั้งแต่ตำบลท่าบอน อำเภอรโนด ถึงบ้านหัวเขาแดง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ส่วนที่กว้างที่สุดประมาณ 18 กิโลเมตร ตั้งแต่แหลมเตาปูน ตำบลเกาะใหญ่ อำเภอกระแสดินธุ์ ถึงบ้านดอนเค็ง ตำบลสนามไชย อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา และมีอาณาเขตด้านทิศเหนือจดบ้านศาลาลหวง อำเภอรโนด ทิศตะวันออกจดทะเลอ่าวไทย ทิศตะวันตกและทิศใต้จดทะเลสาบสงขลา

ศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระเป็นงานสถาปัตยกรรมพื้นบ้านที่มีความสำคัญอันแสดงออกถึงภูมิปัญญาเชิงช่างของชาวบ้าน เป็นสิ่งแวดล้อมทางศิลปกรรมที่มีความผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตของชาวบ้านมาตั้งแต่อดีต และแม้สภาพสังคมและวิถีชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไป มีการพัฒนาเส้นทางการสัญจรและพาหนะการเดินทางที่มีความสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น การจัดสร้างศาลาที่พักริมทางของหน่วยงานราชการ การสร้างอาคารอื่น ๆ ที่สามารถใช้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนได้ดีกว่าศาลากลางหน ต่างทำให้คุณค่าและความผูกพันของศาลากลางหนกับชาวบ้านลดน้อยลงไป

ดังจะเห็นได้จากศาลากลางหนหลายหลังที่ถูกปล่อยทิ้งไว้ให้ทรุดโทรมโดยขาดการดูแลรักษา กลายเป็นซากปรักหักพังที่ตั้งอยู่ในชุมชนอย่างน่าเสียดายยิ่ง

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันศาลากลางหนหลายหลังที่ตั้งอยู่ในบริเวณย่านชุมชนหรือริมทางสัญจรต่าง ๆ ก็ยังคงใช้เป็นที่ประกอบกิจกรรมของชาวบ้านที่อาจแตกต่างจากในอดีต รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพจากในอดีตที่เริ่มสร้างไปตามปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งจากการทรุดโทรมตามกาลเวลาหรือจากการปรับปรุงต่อเติม ซ่อมแซมจากเจ้าของศาลาเองหรือจากหน่วยงานท้องถิ่น ทำให้ศาลาหลายหลังมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ส่งผลให้คุณค่าทางด้านศิลปสถาปัตยกรรมลดน้อยลง ภาพสะท้อนทางภูมิปัญญาเชิงช่างของชาวบ้านที่ร่วมกันสร้างก็จางไปจนอาจไม่เหลือร่องรอยคุณค่าใด ๆ จากศาลากลางหนให้เป็นที่ศึกษาและจดจำของคนรุ่นหลังอีกต่อไป จากการศึกษาของ กาญจน์ เพียรเจริญ (2543) ในเรื่องสภาพและการใช้ประโยชน์ของศาลากลางหนในบริเวณคาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา สรุปได้ว่าศาลากลางหนในบริเวณคาบสมุทรสทิงพระที่ยังคงมีสภาพสมบูรณ์และมีการใช้ประโยชน์ มีจำนวน 112 หลัง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาลากลางหนกับผู้คนในชุมชนต่าง ๆ ในคาบสมุทรสทิงพระได้เป็นอย่างดี โดยศาลากลางหนในแต่ละอำเภอมียาจำนวนแตกต่างกัน อาจเนื่องมาจากความสำคัญในการเป็นศูนย์รวมผู้คนเดินทางและจำนวนประชากรในแต่ละอำเภอที่แตกต่างกัน ดังนั้น การศึกษา “สภาพและลักษณะของศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระ” จะทำให้ทราบสถานการณ์ของศาลากลางหนที่ปรากฏในปัจจุบัน และเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจลักษณะทางกายภาพของศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระได้มากขึ้น เพื่อชี้ให้เห็นว่าศาลากลางหนนั้นมีคุณค่าแก่ความเป็นมรดกทางวัฒนธรรม สามารถนำผลการศึกษาไปวางแผนการส่งเสริม อนุรักษ์ พัฒนา ทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม ความเชื่อ ประเพณี และใช้เป็นเครื่องมือจัดการการท่องเที่ยวด้วยการฟื้นฟูเส้นทางคมนาคมที่ใช้ติดต่อระหว่างชุมชนในอดีต ทรัพยากรธรรมชาติ อาคารสถานที่ ตลอดจนวัฒนธรรมชุมชน เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแหล่งใหม่และทำให้ประชาชนเกิดความรักและความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งเป็นการฟื้นฟูคุณธรรมที่สำคัญยิ่งในการอยู่ร่วมกันของชุมชนบริเวณคาบสมุทรสทิงพระต่อไป

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพทางกายภาพของศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระที่ปรากฏในปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาลักษณะทางกายภาพของศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระที่ปรากฏในปัจจุบัน

3. ขอบเขตของการศึกษา

1. ของเขตด้านพื้นที่ ผู้ศึกษามุ่งศึกษาศาลากลางหนในบริเวณคาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา ซึ่งประกอบด้วย 4 อำเภอ คือ สิงหนคร สทิงพระ กระแสสินธุ์ และระโนด

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้ศึกษามุ่งศึกษาสภาพและลักษณะทางด้านกายภาพของศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระที่ยังปรากฏพบเห็น เฉพาะในช่วงระยะเวลาที่เก็บรวบรวมข้อมูลคือ ปี พ.ศ.2559-2563

5. วิธีดำเนินการศึกษา

1. ขั้นสำรวจและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ทบทวน และตรวจเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานในการกำหนดกรอบความคิดในการศึกษา โดยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคาบสมุทรสทิงพระ งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และชุมชนศึกษา

2. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการสำรวจภาคสนามในคาบสมุทรสทิงพระทั้ง 4 อำเภอ ได้แก่ สิงหนคร สทิงพระ กระแสสินธุ์ และระโนด ด้วยวิธีการสำรวจ สัมภาษณ์ สังเกต และถ่ายภาพประกอบ เพื่อเป็นข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) โดยมีลำดับขั้นตอนดังนี้

2.1 สำรวจศาลากลางหนที่ปรากฏในพื้นที่ศึกษา ทั้งศาลากลางหนที่มีการใช้ประโยชน์และศาลาที่ถูกทิ้งร้างจากการสังเกตในพื้นที่และการนำทางจากชาวบ้าน รวมทั้งหมด 157 หลัง

2.2 สัมภาษณ์ผู้บอกข้อมูลในพื้นที่ศึกษา โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ซึ่งกำหนดประเด็นด้านประวัติความเป็นมา การใช้ประโยชน์ และลักษณะทางกายภาพไว้อย่างกว้างๆ พร้อมการจดบันทึก โดยผู้บอกข้อมูลใช้การเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ที่มีเงื่อนไข คือเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับศาลากลางหนที่ตั้งอยู่ รวมทั้งหมด 299 คน เช่น ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน หัวหน้าส่วนของหน่วยงานภาครัฐ ผู้นำองค์กรที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

2.3 สังเกตกิจกรรมการใช้ประโยชน์จากศาลากลางหน โดยเป็นการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant) ด้วยการบันทึกขั้นตอนและรายละเอียดของกิจกรรมการใช้ประโยชน์ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุด และสังเกตลักษณะของศาลากลางหนตามสภาพที่มองเห็น เพื่อให้ทราบถึงลักษณะทางกายภาพ ประวัติ และความเกี่ยวเนื่องทางประเพณีวัฒนธรรม

2.4 ถ่ายภาพประกอบศาลากลางหน เพื่อนำมาใช้ประกอบในการพรรณนาอธิบายถึงลักษณะต่าง ๆ ในส่วนที่เกี่ยวข้อง

3. ขั้นจัดกระทำกับข้อมูล โดยการนำข้อมูลภาคสนามมาจัดหมวดหมู่ ตรวจสอบความสมบูรณ์ถูกต้องและเก็บข้อมูลเสริมในส่วนที่ขาดตกบกพร่อง แล้วนำมาวิเคราะห์ สรุปให้เห็นความเชื่อมโยงทางสังคม วัฒนธรรม

4. ขั้นเสนอผลการศึกษาด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) และมีภาพประกอบ

6. ผลการศึกษา

การศึกษาสภาพและลักษณะของศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระ ผู้ศึกษาทำการสัมภาษณ์กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างศาลากลางหนทั้งที่เป็นเจ้าของศาลา ชาวบ้านผู้สร้างหรือร่วมสร้างศาลา ตลอดจนนักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ร่วมกับการสังเกตบันทึกลายเส้นแบบอาคารและบริเวณโดยรอบ และวิเคราะห์องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของศาลากลางหนตามสภาพที่ปรากฏในช่วงเวลาศึกษา โดยพบว่าศาลากลางหนมีสภาพแตกต่างกัน คือ ศาลากลางหนในปัจจุบันบางหลังมีสภาพโครงสร้างที่มั่นคง แข็งแรง องค์ประกอบและรายละเอียดทางสถาปัตยกรรมครบถ้วน สมบูรณ์ หรืออาจมีบางส่วนเสียหาย ผุพังไปบ้างเล็กน้อย แต่ยังสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างปลอดภัย ส่วนบางหลังมีความชำรุดทรุดโทรม โครงสร้างองค์ประกอบและรายละเอียดทางสถาปัตยกรรมเสียหายมากจนไม่สามารถใช้งานได้อย่างปลอดภัยตามหลักทางด้านวิศวกรรมศาสตร์ ส่วนศาลากลางหนในอดีตบางหลังมีการก่อสร้างขึ้นใหม่ในที่ตั้งอื่น แต่ชาวบ้านก็ยังคงใช้ชื่อศาลาเดิม เป็นต้น ผู้ศึกษาจึงได้จำแนกศาลากลางหนในปัจจุบันออกเป็น 2 กลุ่ม คือ **ศาลาที่มีสภาพสมบูรณ์** ซึ่งเป็นศาลาที่สามารถใช้งานได้ปลอดภัย และ**ศาลาที่มีสภาพทรุดโทรม** เป็นศาลาที่ไม่สามารถใช้งานได้ปลอดภัย โดยมีจำนวนศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระในปัจจุบัน 157 หลัง เป็นศาลากลางหนที่มีสภาพสมบูรณ์ 122 หลัง และมีสภาพทรุดโทรม 35 หลัง ดังรายละเอียดในตารางที่ 1

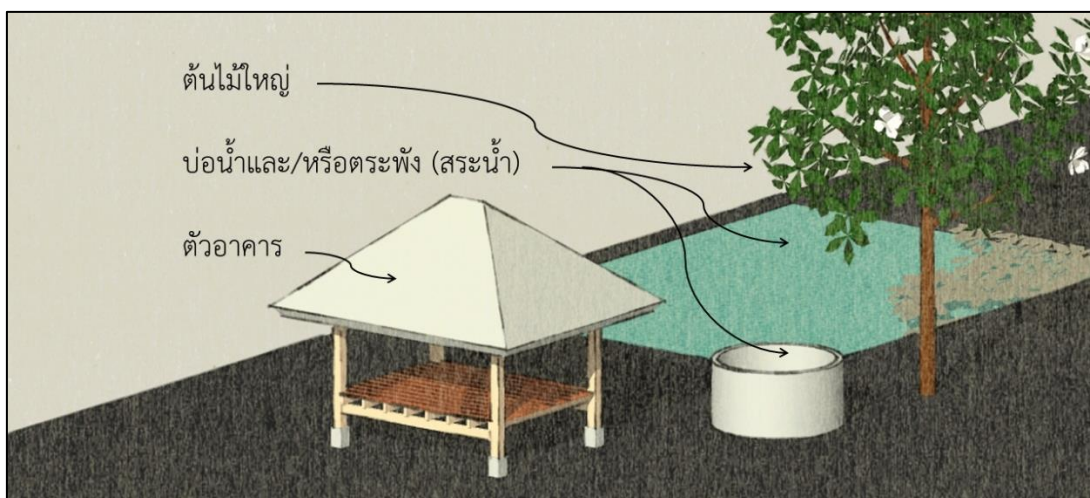
ตารางที่ 1 จำนวนศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระจำแนกตามสภาพ

ศาลากลางหนในปัจจุบัน	
สภาพสมบูรณ์	สภาพทรุดโทรม
122	35
157	

ลักษณะของศาลากลางหนที่ปรากฏในปัจจุบันมีรายละเอียดที่แตกต่างกันไปในแต่ละหลัง ไม่ว่าจะเป็นลักษณะด้านกายภาพของรูปทรง วัสดุก่อสร้าง หรือลักษณะของบริเวณที่ตั้งของศาลา ซึ่งต่างสะท้อนคุณค่าทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม ความเชื่อ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ โดยทั่วไปแล้วองค์ประกอบของศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระจะประกอบไปด้วยตัวอาคารศาลา บ่อน้ำและ/หรือสระพัง และต้นไม้ใหญ่ ดังภาพที่ 1 ส่วนลักษณะของตัวศาลาจะมีส่วนประกอบหลัก ๆ เป็น 3 ช่วง ดังภาพที่ 2 คือ

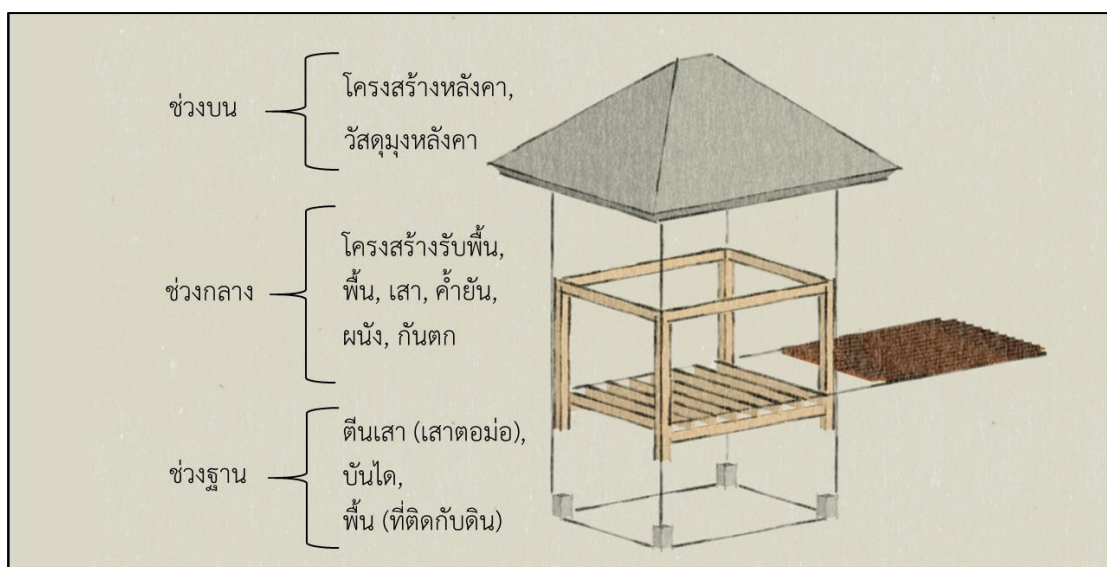
- 1) **ช่วงฐานของศาลา** ประกอบด้วยส่วนที่ติดกับพื้นดิน เช่น ดินเสา (เสาตอม่อ) และบันได เป็นต้น
- 2) **ช่วงกลางของศาลา** ประกอบด้วยส่วนที่ต่อจากช่วงฐานขึ้นมาจนถึงส่วนหลังคา เช่น เสาโครงสร้างรับน้ำหนักพื้น พื้น ผนังราวกันตก ค้ำยัน เป็นต้น

3) **ช่วงบนของศาลา** ประกอบด้วยส่วนที่ต่อจากปลายเสาขึ้นไป เช่น โครงสร้างหลังคา วัสดุมุงหลังคา เป็นต้น

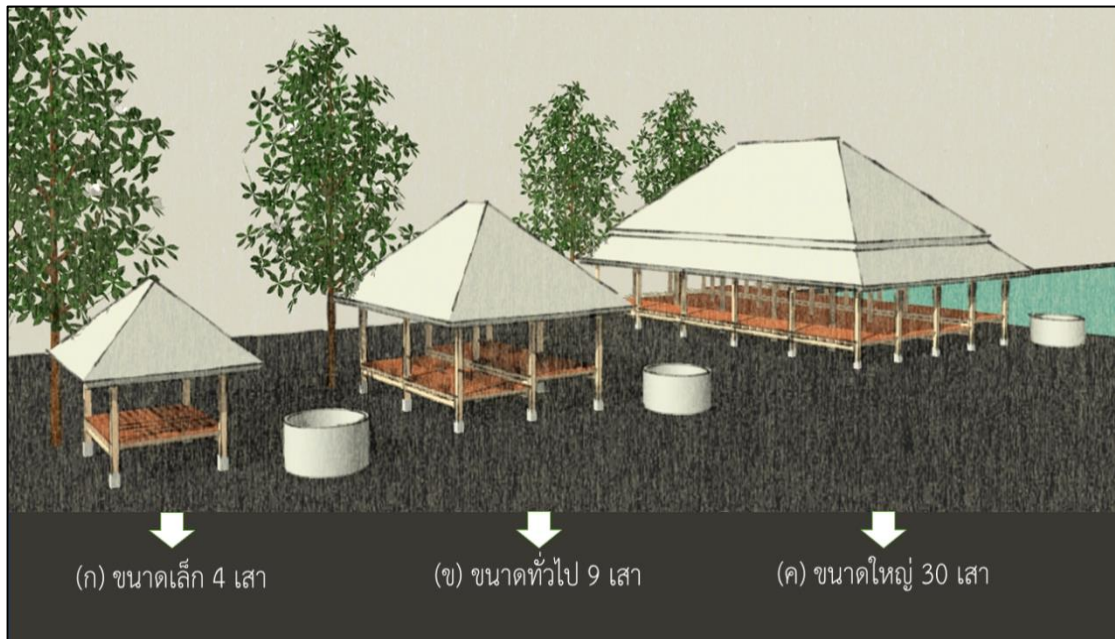

ภาพที่ 1 องค์ประกอบโดยทั่วไปของศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระ

ลักษณะรูปร่างของตัวอาคารศาลากลางหนจะมีความแตกต่างกันตามขนาดและทรงหลังคา ดังภาพที่ 3 โดยศาลาขนาดเล็กที่พบจะมี 4 เสา ขนาดที่พบโดยทั่วไปคือ 9-12 เสา และขนาดใหญ่จะมี 16-30 เสา ศาลาที่มีขนาดใหญ่ที่สุดจำนวน 30 เสา คือศาลาหน้าวัดประดู่ อำเภอรโนด ส่วนทรงหลังคาที่พบจะเป็นทรงจั่วและปั้นหยา ซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างกันไป ดังภาพที่ 4 และภาพที่ 5 เช่น บางหลังมีชายคาต่อยื่นยาวในบางด้าน บางหลังทำกันสาดด้านหน้าจั่วหรือที่เรียกว่า “ปีกนก” บางหลังเป็นทรงปั้นหยา 2 ชั้น เป็นต้น

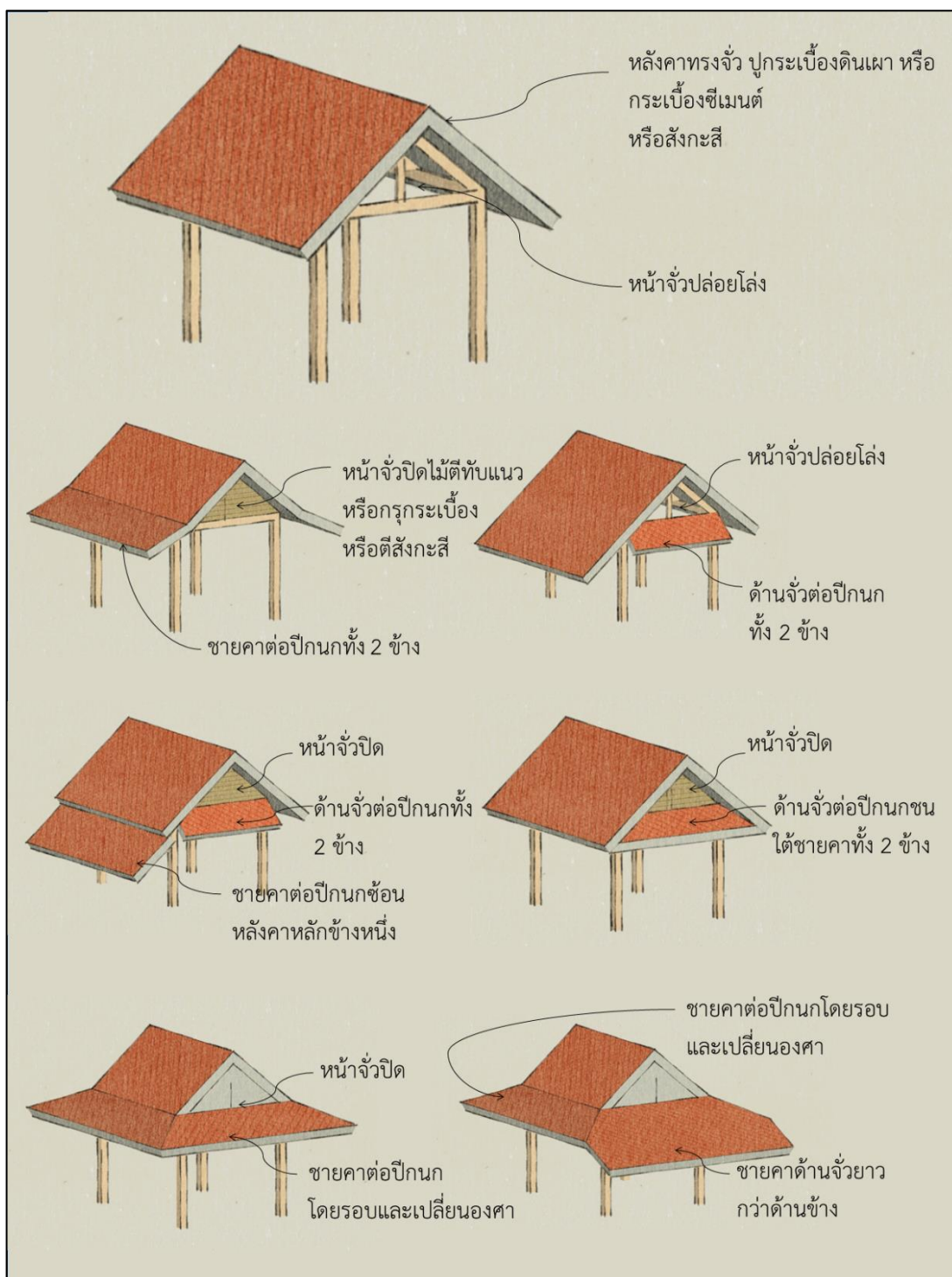

ภาพที่ 2 ส่วนประกอบหลักของตัวอาคารศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระ

ภาพที่ 3 การเปรียบเทียบขนาดของตัวอาคารศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระ

(ก) ขนาดเล็ก 4 เสา (ข) ขนาดทั่วไป 9-12 เสา (ค) ขนาดใหญ่ 30 เสา

ภาพที่ 4 การเปรียบเทียบรูปแบบหลังคาทรงจั่วของศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระ

ภาพที่ 5 การเปรียบเทียบรูปแบบหลังคาทรงปั้นหยาของศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระ

การศึกษารายละเอียดด้านวัสดุของตัวอาคารศาลากลางหนพบว่า ศาลามีสภาพสมบูรณ์ 122 หลัง มีศาลาที่ใช้โครงสร้างไม้ เช่น ศาลาดั่นช้อย ตำบลบ้านขาว อำเภอรโนด ศาลาทางทอง ตำบลเกาะใหญ่ ศาลาตาไร ตำบลเชิงแส อำเภอกะเสสินธุ์ ศาลาดอนเจดีย์ ตำบลคูขุด ศาลาไอ้ซี้ ตำบลชุมพล อำเภอสทิงพระ ศาลาเปลวจิ้งจาย ตำบลชะแล้ ศาลาบ้านยางงาม ตำบลชิงโค อำเภอลิงหนคร เป็นต้น ศาลาเหล่านี้มีลักษณะเดิมคล้ายเมื่อตอนแรกสร้างที่มีเสา คาน และโครงสร้างหลังคาเป็นไม้ ดังภาพที่ 6

ศาลาติดเปีย ตำบลชิงโค อำเภอสิงหนคร เป็นศาลาพื้นคอนกรีตขนาดใหญ่อยู่ริมทะเลฝั่งอ่าวไทย ได้รับการซ่อมแซมเมื่อ พ.ศ.2561 ในลักษณะรูปแบบเดิม

ภาพที่ 6 ลักษณะศาลากลางหนโครงสร้างไม้ที่มีสภาพสมบูรณ์

ส่วนหลังที่ใช้โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก เช่น ศาลาวัดท่าบอน ตำบลท่าบอน ศาลา ยายสร้อย ตำบลพังยาง อำเภอรโนด ศาลาท่าเลน ตำบลกระแสดินธุ์ ศาลาเกษตรกร ตำบลเกาะ ใหญ่ อำเภอกะแสดินธุ์ ศาลาบ้านคลองฉนวน ตำบลชุมพล ศาลาพังช้างตาย ตำบลบ่อแดง อำเภอสทิงพระ ศาลาบ่อสี่ก๊ก ตำบลท่านบ ศาลาครูรีน ตำบลรำแดง อำเภอสิงหนคร เป็นต้น ศาลาเหล่านี้ ส่วนใหญ่เดิมใช้โครงสร้างไม้แต่ได้รับการฟื้นฟูหรือสร้างใหม่ให้เป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก เพื่อให้สามารถตอบสนองการใช้อยู่ในปัจจุบันได้ ดังภาพที่ 7

ศาลาบ่อสี่ก๊ก ตำบลท่านบ อำเภอสิงหนคร ได้รับการฟื้นฟูจากเดิมเป็นเสาไม้วางบนดินเสา (ต่อม่อ) ยกพื้นไม้ 2 ระดับเป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก พื้นปูกระเบื้องเซรามิก

ศาลาครูรีน ตำบลรำแดง อำเภอสิงหนคร ได้รับการฟื้นฟูจากเสาไม้วางบนดินเสา (ต่อม่อ) ยกพื้นไม้ 2 ระดับ เป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก พื้นปูกระเบื้องเซรามิก

ภาพที่ 7 ลักษณะศาลากลางหนโครงสร้างคอนกรีตที่มีสภาพสมบูรณ์

ส่วนศาลากลางหนที่มีสภาพทรุดโทรมจำนวน 35 หลัง มีศาลาที่ใช้โครงสร้างไม้ เช่น ศาลารวมมิตร ตำบลแดนสงวน ศาลาหน้าวัดประดู่ ตำบลบ่อตรุ อำเภอรอนด ศาลาแดง ตำบลคูชุด ศาลาหัวไม้ไผ่ ตำบลท่าหิน อำเภอสทิงพระ ศาลากลางทุ่งบ้านบ่อเตี้ย ตำบลม่วงงาม เป็นต้น ซึ่งมีสภาพทรุดโทรมดังภาพที่ 8 ส่วนที่เป็นศาลาโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก เช่น ศาลาพังด ตำบลกระดังงา ศาลาชายคู ตำบลจะทิ้งพระ ศาลาพังไทร ตำบลสนามชัย ศาลาลุงหลวง ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร เป็นต้น จะมีสภาพทรุดโทรม ดังภาพที่ 9

ศาลาหน้าวัดป่าขวาง ตำบลร่ำแดง อำเภอสิงหนคร เป็นศาลาโครงสร้างไม้ ยกพื้น และเป็นหลังเดียวที่แยกพื้นเป็น 2 ฝั่ง รูปแบบดั้งเดิม ถูกปล่อยทิ้งร้างให้ทรุดโทรม

ภาพที่ 8 ลักษณะศาลากลางหนโครงสร้างไม้ที่มีสภาพทรุดโทรม

ศาลาชายคู ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ
หลังคาชำรุด โครงสร้างเสาคอนกรีตเสริมเหล็กแตก
และโครงสร้างหลังคาไม้ทั้งหมดมีปลวกกิน

ภาพที่ 9 ลักษณะศาลากลางหนโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กที่มีสภาพทรุดโทรม

รายละเอียดด้านวัสดุประกอบอาคารของศาลากลางหนที่พบในปัจจุบันแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ ศาลาที่คงรูปแบบเดิมและศาลาที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยศาลากลางหนที่คงรูปแบบเดิม

อาจมีการซ่อมแซมหรือเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบและวัสดุอาคารบางส่วน เช่น การเปลี่ยนเสา จันทัน หรือแปบางชิ้นบางส่วนที่ผุพังหรือปลวกกินจากที่เคยใช้ไม้ทองถิ่นในบริเวณไปเป็นไม้แปรรูปชนิดอื่น ที่มีขายในท้องตลาด ซึ่งสะดวกในการทำงานมากยิ่งขึ้น โดยศาลากลางหนที่มีลักษณะเดิมสามารถสะท้อนให้เห็นถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ตลอดจนเทคนิคในการก่อสร้างของชาวบ้านได้เป็นอย่างดีซึ่งผู้ศึกษาพบว่า ลักษณะของศาลากลางหนจะเป็นอาคารปล่อยโถงโล่ง ยกพื้นมีได้ถุนเตี้ย พื้นของศาลายกระดับเป็น 2 ระดับ หรือ 3 ระดับ และบางหลังมีผนังกันเป็นบางส่วน ซึ่งเป็นลักษณะที่สอดคล้องกับการใช้เป็นที่สาธารณประโยชน์ ส่วนหลังคามีทั้งทรงจั่วและปั้นหยา วัสดุผนังหลังคามีทั้งกระเบื้องดินเผา กระเบื้องซีเมนต์ และสีกะสี วัสดุโครงสร้างเป็นไม้และนิยมใช้ไม้จากต้นตาล ชาวบ้านเรียกว่า “ไม้หนวด” ซึ่งเป็นไม้ที่มีอยู่โดยทั่วไปในคาบสมุทรสหิงพระ วิธีการก่อสร้างศาลากลางหนจะมีความแตกต่างกันไป บางหลังมีการเข้าไม้แบบต่าง ๆ โดยใช้ตะปูหรือนอตสกรูเป็นตัวยึดโครงสร้างส่วนต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน ซึ่งเป็นวิธีการก่อสร้างที่นิยมทำกันในปัจจุบัน แต่บางหลังใช้วิธีการเข้าไม้โดยการบากไม้หรือเจาะไม้แล้วใส่สลักหรือเดือยที่ทำด้วยไม้แทนตะปูหรือนอตสกรูซึ่งเป็นเทคนิควิธีการก่อสร้างของชาวบ้านในอดีต ดังภาพที่ 10

		
ลักษณะการเข้าไม้ เสา คาน ศาลาเปลวจิ้งจาย ต่าบลชะแล้ อำเภอลิงหนคร ที่ไม่ใช้ตะปู	ลักษณะพื้นศาลาปากช่อง ต่าบลชะแล้ อำเภอลิงหนคร เป็นพื้นไม้ยก 2 ระดับ	ลักษณะราวกันตกศาลาบ้านยางงาม ต่าบลชิงโค อำเภอลิงหนคร เป็นไม้กลึง
		
ลักษณะค้ำยันศาลาหน้าวัดจันทร์ ต่าบลวัดจันทร์ อำเภอสหิงพระ เป็นไม้ 3 ขา	ลักษณะโครงสร้างหลังคาทรงปั้นหยา ศาลาชายเหมือง ต่าบลชะแล้ อำเภอลิงหนคร ใช้ไม้ตาล ซึ่งเป็นไม้ทองถิ่น	ลักษณะโครงสร้างหลังคาทรงจั่ว ศาลาเก่าบ่อ ต่าบลชิงโค อำเภอลิงหนคร ได้รับการฟื้นฟูเมื่อ พ.ศ.2561 เป็นไม้ทาสีตามลักษณะเดิม

ภาพที่ 10 ลักษณะโครงสร้างและองค์ประกอบของศาลากลางหนที่สร้างด้วยไม้

ส่วนศาลากลางหนที่มีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมพบว่า มีลักษณะโครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ส่วนมากเป็นศาลาที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อทดแทนหลังเดิมที่เป็นโครงสร้างไม้มาก่อน หรือเป็นศาลาที่มีการซ่อมแซม ปรับเปลี่ยนจากหลังเดิมที่เคยเป็นโครงสร้างไม้ ลักษณะของศาลามีส่วนโครงสร้างฐานและพื้นของศาลากลางหนเป็นคอนกรีต เช่น เปลี่ยนโครงสร้างจากเสาไม้ที่ตั้งอยู่บนดินเสาคอนกรีตโดยไม่มีโครงสร้างใต้ดินมาเป็นเสาคอนกรีตที่มีฐานรากในดิน เปลี่ยนพื้นโถงศาลาจากแผ่นพื้นไม้ที่ติดชิดติดกัน หรือบางหลังมีการเว้นร่องระหว่างไม้พื้นเป็นช่องโล่งประมาณ 1 เซนติเมตร และมีโครงสร้างคานไม้และตงไม้มาเป็นพื้นคอนกรีตโครงสร้างคานคอนกรีตเสริมเหล็กที่มีวัสดุผิวหน้าเป็นการขัดมันบ้าง ปูกระเบื้องเซรามิคบ้าง แล้วแต่งบประมาณในการซ่อมแซม ส่วนโครงสร้างหลังคามิทั้งที่ใช้โครงสร้างไม้เหมือนเดิมและที่เปลี่ยนเป็นคานคอนกรีตเสริมเหล็กหรือโครงสร้างเหล็ก และวัสดุมุงหลังคาจะเปลี่ยนจากกระเบื้องดินเผาเป็นกระเบื้องหลังคาซีเมนต์หรือบางหลังเท่านั้นที่ใช้กระเบื้องหลังคาเหล็กลอน ดังภาพที่ 11

ภาพที่ 11 ลักษณะโครงสร้างของศาลากลางหนที่สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก

7. สรุปผลและอภิปรายผล

การศึกษาครั้งนี้ทำให้ทราบสภาพและลักษณะของศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระ ในการตอบสนองการใช้ประโยชน์เป็นพื้นที่สาธารณะที่สำคัญของชุมชนมาอย่างยาวนาน โดยมีศาลาที่มีสภาพสมบูรณ์ 122 หลัง และศาลาที่มีสภาพทรุดโทรม จำนวน 35 หลัง ส่วนลักษณะของตัว

ศาลาจะมีส่วนประกอบหลักๆ เป็น 3 ช่วง คือ ช่วงฐานของศาลา ช่วงกลางของศาลา และช่วงบนของศาลา ซึ่งสอดคล้องกับการแบ่งลักษณะของสิ่งปลูกสร้างประเภทอาคารโดยทั่วไป และจัดได้ว่าศาลากลางหนเป็นอาคารสิ่งปลูกสร้างที่มีขนาดเล็กที่สุดที่บุคคลสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ และเป็นอาคารสาธารณประโยชน์ที่บุคคลทั่วไปสามารถเข้าใช้สอยได้แม้ตั้งอยู่ในที่ดินส่วนบุคคล

ขนาดของศาลากลางหนหากจำแนกตามจำนวนเสาพบว่าศาลาขนาดเล็กที่สุด 4 เสา จะเป็นศาลาที่อยู่หน้าบ้านหรือในขอบเขตรั้วบ้านของผู้สร้างหรืออยู่กลางทุ่งนา ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้เป็นที่พักผ่อนของเจ้าของศาลา ศาลาขนาดทั่วไปที่พบบากที่สุดคือ 9-12 เสา จะเป็นศาลาที่อยู่ในพื้นที่สาธารณประโยชน์ของชุมชน เช่น ริมถนน ริมสระพัง ทำน้ำ ข้างวัด เป็นต้น โดยเป็นศาลาที่มีขนาดเหมาะสม สะดวกกับการใช้สอยในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน สามารถใช้รองรับการพักผ่อนของสมาชิกในครัวเรือนหรือการใช้สอยร่วมกันกับเพื่อนบ้านได้เป็นอย่างดี รวมทั้งยังสามารถใช้ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในและระหว่างชุมชนอีกด้วย และศาลาขนาดใหญ่ที่สุดคือ 30 เสา ซึ่งพบเพียง 1 หลัง เป็นศาลาที่ตั้งอยู่ริมทะเลฝั่งอ่าวไทยซึ่งเคยใช้ประโยชน์เพื่อเป็นที่พักรอเรือเมล์ในอดีต จึงมีความต้องการด้านการใช้สอยของพื้นที่ภายในศาลามากเพื่อรองรับผู้คนที่เข้ามาใช้งาน นอกจากนี้ลักษณะทางกายภาพของศาลากลางหนที่เป็นอาคารปล่อยโล่งโล่ง ยกพื้นมีได้ถุนเตี้ย จะสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ที่มีฝนตกชุก ส่วนพื้นที่ของศาลาที่มีการยกระดับเป็น 2 ระดับ หรือ 3 ระดับ และบางหลังมีผนังกันเป็นบางส่วน จะสอดคล้องกับการใช้งานในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนทั้งกิจกรรมทางด้านครอบครัว สังคม และขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวดัตช์ให้เกียรตินับถือผู้ที่เป็นผู้ใหญ่ ผู้อาวุโส หรือพระภิกษุ โดยให้นั่งหรืออยู่ในระดับพื้นที่สูงกว่าคนทั่วไป และลักษณะของหลังคามีสองชั้นจั่วและปั้นหยา วัสดุหลังคาที่เป็นกระเบื้องดินเผา โครงสร้างอาคารเป็นไม้ รวมทั้งวิธีการก่อสร้างศาลาที่มีการเข้าไม้โดยการบากไม้หรือเจาะไม้แล้วใส่สลักหรือเดือยที่ทำด้วยไม้แทนตะปูหรือนอตสกรู จะสะท้อนการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นที่มีอยู่โดยทั่วไปในคาบสมุทรสทิงพระรวมถึงสะท้อนสุนทรียศาสตร์และภูมิปัญญาเชิงช่างของชาวบ้านในอดีตได้เป็นอย่างดี

ลักษณะของศาลากลางหนดังกล่าวทำให้เห็นวิถีชีวิตของผู้คนในคาบสมุทรสทิงพระที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะตนและแสดงความเชื่อมโยงระหว่างกันชุมชนและต่างชุมชน ตลอดจนสะท้อนความเชื่อมโยงทางด้านสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ศาลากลางหนจึงเปรียบเป็นพื้นที่สาธารณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีคุณค่าควรอนุรักษ์ฟื้นฟูให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนในคาบสมุทรสทิงพระต่อไป ซึ่งผู้ศึกษาจึงมีข้อเสนอแนะในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ข้อเสนอระดับชุมชน ควรเผยแพร่ผลการศึกษาให้กับชาวบ้าน องค์กรหรือหน่วยงานท้องถิ่น เพื่อให้รู้และทำความเข้าใจลักษณะของศาลากลางหน และเห็นคุณค่าความสำคัญของศาลากลางหนในความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ตลอดจนทำให้ประชาชนเกิดความรักและภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง

2. ข้อเสนอระดับท้องถิ่น ควรเผยแพร่ผลการศึกษาให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งทางด้านศิลปกรรมสถาปัตยกรรม การพัฒนาชุมชน สังคม และการท่องเที่ยว เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริม ทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม ความเชื่อ ประเพณี และสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของคาบสมุทรสทิงพระต่อไป

3. ข้อเสนอแนะระดับชาติ ควรเผยแพร่ผลการศึกษาให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อผลักดันให้ศาลากลางหนที่มีคุณค่าเป็นมรดกสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นและมรดกทางวัฒนธรรมตามเกณฑ์ของสากล ได้รับการศึกษาหรือหาแนวทางในการกำหนดนโยบายเพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูและส่งเสริมจนเป็นมรดกของชาติต่อไป

4. ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านในคาบสมุทรสทิงพระจากศาลากลางหน เรื่องที่เกี่ยวกับการวางแผน การจัดการในการฟื้นฟูศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระ และการจัดทำแผนที่ตั้งศาลากลางหนในคาบสมุทรสทิงพระ เพื่อเป็นฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชนต่อไป

8. บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2522). การศึกษาสภาพแวดล้อมบริเวณแหล่งขุดค้นโบราณคดีสทิงพระและการสำรวจแหล่งโบราณคดีใกล้เคียง. รายงานทางวิชาการ, กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.

กาญจน์ เพียรเจริญ. (2543). ศึกษาศาลากลางหนในบริเวณคาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์. (2540). เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.

ธราพงศ์ ศรีสุชาติ. (2529). สทิงพระ: ชุมชนโบราณ. ใน ธราพงศ์ ศรีสุชาติ, สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ พ.ศ.2529 เล่ม 9 (หน้า 3656-3663). กรุงเทพฯ: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2529). ศาลากลางหน. ใน สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ พ.ศ.2529 เล่ม 8 (หน้า 3407). กรุงเทพฯ: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.